

UOT 32

VÜQAR RƏHİMZADƏ

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCANÇILIQ İDEOLOGİYASI

İdeologiya bir xalqın adət-ənənəsini, həyat tərzini, yaşayış formasını və fəaliyyət istiqamətlərini özündə ehtiva edən baxışlar sistemidir. O, insanların gündəlik şüuruna nəzəri-konseptual səviyyəyə qaldıraraq, məxsus olduğu sossiumun perspektiv inkişaf yolunda digər həmvətənləri ilə sıx birləşməyi həyata keçirir. Elə azərbaycançılıq ideologiyası da hər şeydən əvvəl ölkədə milli ahəngdarlığı təmin etməklə yanaşı, konfessiyalar və etnoslar arasında düşmənçiliyi yoxlamağı təmin etdi. Azərbaycançılıq ideologiyasında vahid politmik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiləşməsi, demokratiyanın, bazar iqtisadiyyatının, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədli və əbədi tapır.

Açar sözlər: azərbaycançılıq, ideologiya, cəmiyyət, Azərbaycan, Heydər Əliyev, demokratiya, siyasi sərbəstlik.

İdeologiya bir xalqın adət-ənənəsini, həyat tərzini, yaşayış formasını və fəaliyyət istiqamətlərini özündə ehtiva edən baxışlar sistemidir. O, insanların gündəlik şüuruna nəzəri-konseptual səviyyəyə qaldıraraq, məxsus olduğu sossiumun perspektiv inkişaf yolunda digər həmvətənləri ilə sıx birləşməyi həyata keçirir. İdeologiya insanlarda milli düşüncəni formalaşdırmaqla, ayrı-ayrı sosial sinif və qrupları eyni məqsəd və hədəf ətrafında toplayır. Milli düşüncəni mənimsəməyi hər bir fərd sonda ümumi milli düşüncəyə sahib toplumu amalə gətirir. Beləliklə də, kütləvi şüurun formalaşmasında iştirak edən ideologiya cəmiyyəti vahid ideya ətrafında birləşdirir.

İdeologiya sabit və kollaps dövründə kütlə tərəfindən mənimsənilir və maddiləşə bilər. Lakin onun ümumi şəkildə kütləvi şüura çevrilməsi üçün mümkün şərtlər yetərlidir. Kollaps dövründə kütlə ümumi ideya ətrafında birləşərək, vahid hədəfə doğru gedən orqanizmə çevrilir. Burada kütlə müxtəlif sinif və təbəqələrin nümayəndələrindən ibarət olsa da, o, ümumi düşüncəyə hakim olur. Bu cür kütləvi şüur qismüddətli olsa da, cəmiyyətin birləşməsi və inkişafı üçün real şərait yaradır. Ümumi düşüncənin təcavüzünün qarşısının alınması və ya imperiya əsarətindən xilas olmaq, müstəqillik namına vuruşmaq amili cəmiyyətin hər bir üzvünü kütləvi şüur daşıyıcısına çevirir [2].

Kütləvi şüurun sözügedən forması məqsədə nail olanadək mövcud olur, sonradan isə onun yoxa çıxma ehtimalı ortaya çıxır. Belə bir təcrübə ilə biz XX əsrin 80-ci illərinin sonunda Azərbaycanda rastlaşırıq. 1988-ci ildə həm müstəqillik namına, həm də Ermənistanın Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini ilhaq etməsinin qarşısını almaq məqsədilə azərbaycanlılar vahid amal ətrafında birləşdilər. Lakin burada insanları hərəkətə gətirən, ümummilli maraqlar ətrafında birləşdirən qismüddətli məqsəd olmuşdu. Məqsədə nail olduqdan sonra daha həmin kütləvilik və izdiham görünmədi. Yəni, insanların malik olduqları milli enerjiyi, kütləvi düşüncə və davranış formasını qoruyub saxlayacaq siyasi ideologiya işlənmədiyindən cəmiyyətdə kütləvilik itdi. Aydın olur ki, situativ şəkildə meydana çıxan qismüddətli kütləvi şüurun daşıyıcıları yalnız məqsəd və hədəf ətrafında birləşirlər. Onlar ideologiyayı uzunmüddətli tərəqqini nəzərdə tutan baxışlar sistemində çevirə bilmirlər. Lakin kütləvi şüurun sabit dövründə stabil qalmasında ideologiyanın çox böyük rolu olur. Bu zaman cəmiyyəti birləşdirən qismüddətli məqsədlər deyil, sossiumun, bütövlükdə, dövlətin inkişafını özündə ehtiva edən baxışlar meydana çıxır. Artaq ideoloji baxışları kütləvi düşüncə tərzinə çevirmiş sossiumun üzvləri

qarşıya qoyulmuş hədəfə vurmaq üçün birgə çalışırlar. Eyni zamanda, xalqın milli-mənəvi dəyərlərini özündə ehtiva edən siyasi ideologiya kütləvi şüurun transformasiyasına da həyata keçirir və eyni platforma üzərində yeni düşüncə tərzinin formalaşmasını şərtləndirir [3].

Cəmiyyəti mənəvi olaraq dirçəldəcək, xalqın kreativ potensialını reallaşdıracaq, kütləvi şüuru uğurlu dövlət quruculuğunun başlıca amilinə çevirəcək belə bir ideoloji sistem isə 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə gəlmiş ulu öndər Heydər Əliyevin siyasətində öz əksini tapdı. Bununla da cəmiyyəti vahid ideya və məqsəd ətrafında birləşdirəcək, həmçinin ölkənin daxili və xarici siyasətində kütləvi şüuru səfərbər edəcək mexanizm kimi milli ideologiya həmin dönmənin prioritetinə çevrildi və bu ideologiya azərbaycançılıq adı ilə meydana gəldi. O, ölkədə yaşayan bütün etnik qrupları və millətləri ümumdövlət mənafeləri və dəyərləri əsasında real surətdə birləşdirmək ideyasının verballaşdırılması kimi, 1992-1993-cü illərdə xüsusilə geniş yayılan şovinist və separatçılıq abıval-ruhiyyəsinə qarşı mübarizə kimi meydana gəldi.

Azərbaycançılıq ideologiyası hər şeydən əvvəl ölkədə milli abəngdarlığı təmin etməklə yanaşı, konfessiyalar və etnoslar arasında dinc yanaşı yaşamağı təmin etdi. Təbii ki, bu faktı ümumilikdə Azərbaycanda kütləvi şüurun transformasiyasında ilkin faktor hesab etmək olar. Çünki o, ayrı-ayrı düşüncə tərzinə və fəaliyyət formalarına məxsus xalqların ümumi taleyi və gələcək naminə birgə mübarizə aparması üçün real zəmin yaratdı. Hər kəsə bəllidir ki, 1991-1993-cü illərdə ölkədə hökm sürən anarxiya və ideoloji boşluq nəticəsində Azərbaycan coğrafiyasında yaşayan xalqların çoxəsrlik ənənədən və tarixdən gələn birhəyri möhkəmləndirəcək ideoloji konsepsiya ortaya qoyulmadı. Bu səbəbdən də anti-Azərbaycan dairələri asanlıqla etnoslararası münaqişəni qızışdırır və ölkə daxilində etnik parçalanmalara yol açırdılar. Elə ölkənin şimalında, cənubunda, şimal-qərbində mərkəzdənqaçma meyilləri və separatçı fəaliyyətləri ideoloji boşluqdan irəli gələn problemlər oldu. Məhz politetik coğrafi məkanda elə bir ideoloji konsepsiya işlənilməli idi ki, o, həm tarixi keçmişi, həm adət-ənənəni, həm xalqların milli-mənəvi dəyərlərini, həm mentalitetini, siyasi şüurunu, siyasi mədəniyyətini, həm də kütləvi düşüncə və davranış formalarını özündə ehtiva etsin. Lakin sözügedən dövrdə nə islamçılıq, nə türkçülük, nə avropəçılıq, nə də ki, şovinist və radikal xüsusiyətli ideologiyalar yuxarıda söylənilən amilləri özündə birləşdirə bildi. Bu mənada Heydər Əliyevin xalqın təkidli tələbi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdışından sonra ortaya qoyulmuş azərbaycançılıq ideologiyasında vahid politetik millətin Azərbaycan dövlətçiliyinin yaradılmasına dair maraqlarının ümumiliyi, demokratiyanın, bazar iqtisadiyyatının, sosial həyat şəraitinin inkişafı uğrunda mübarizəsinin məqsədləri öz əksini tapdı. Məhz ideologiya kimi azərbaycançılıq müstəqil Azərbaycanın fəlsəfi-sosial doktrinasının sosio-mədəni və etnik-geosiyasi cəhətlərini özündə birləşdirdi və o, qarşılıqlı dəstək, əməkdaşlıq və bərabərliyin mühüm əsasını təşkil etdi [4].

Bununla da azərbaycançılıq ideologiyası şovinizm əvəzinə cəmiyyətə vətənpərvərlik gətirməklə, etnoəqozizmi məhv etdi və Azərbaycanda kütləvi şüurun transformasiyası üçün məqbul olan ilkin amili formalaşdırdı. Eyni məqamda, Heydər Əliyevin 2001-ci il noyabr ayının 9-da Dünya Azərbaycanlılarının I qurultayında söylədiyi "Müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyətinə görə qürur keçərməlidir və biz azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmalıyıq" fikirləri azərbaycançılığın cəmiyyətimizin bu günü və gələcəyinin müasir ideoloji qavrayışı ilə sıx çılğışdığıni nümayiş etdirdi.

Beləliklə də, azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vahid cəmiyyət, vahid xalq formalaşdırıb. Azərbaycançılıq ideologiyasının Azərbaycanda kütləvi şüurun transformasiyası prosesi çərçivəsində növbəti təsir faktoru vahid xalqın kütləvi siyasi şüurunun formalaşması ilə bağlı oldu. Məhz insanların siyasi strukturlarla münasibətlərini müəyyənləşdirən hissi və nəzəri təsəvvürlər bütövlükdə siyasi şüurda öz əksini tapdı. Bu mənada azərbaycançılıq ideologiyası azərbaycanlılarda kosmopolit və xəyal düşüncələri sıxışdıraraq, konkret rəssional ideyalar formalaşdırdı. Artıq dövlətin maraqları yalnız siyasi elitə deyil, həm də cəmiyyəti düşündürür və xalq firavan həyat namına ölkənin gələcəyi üçün hakimiyyətlə sıx işləyir. Məhz bu amil onu göstərir ki, azərbaycançılıq ölkədə kütləvi siyasi şüuru formalaşdırıb. Göründüyü kimi, vahid siyasi subyekti kimi dövlətin gələcək inkişaf sektorları ilə bağlı ictimai-siyasi proseslərdə aktiv iştirak edən cəmiyyətimiz ümumi mövqedən çıxış edərək milli maraqların müdafiəçisi rolunda çıxış etməklə azərbaycançılığın siyasi şüuru təsir gücünü nümayiş etdirirdi. O, eyni zamanda, Azərbaycan cəmiyyətində siyasi davranışın da xüsusiyyətlərini dəyişməsində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynadı [1].

Bu mənada demək olar ki, mühüm ictimai-siyasi proseslərdə bütün etnik qrupların ümumi siyasi, iqtisadi və sosial şərait namına dövlətçiliyi müdafiə etməsi faktorları kütləvi siyasi şüurun və davranışın yaranmasına işarə edirdi. Ölkədə vətəndaş-dövlət münasibətləri sisteminin inkişaf etməsi, insanlarla dövlət strukturları və institutları arasında etimad mühitinin formalaşması açıq şəkildə isbatlansa ki, azərbaycançılıq ideologiyası Azərbaycanda aktiv və dinamik işləyən kütləvi siyasi şüuru və davranışı bərqərar etdi, azərbaycançılıq ideologiyasını mənasızlaşdırıb cəmiyyətimiz ölkənin inkişafı üçün doğru yolu seçməkdə kütləvi siyasi iradə və davranış ortaya qoydu.

Göründüyü kimi, nəzəri biliklərlə azərbaycançılıq ideologiyasının təcrübə təsirlərinin üst-üstə düşməsi cəmiyyətin siyasi şüurunun, siyasi davranışının, siyasi mədəniyyətinin və siyasi mentalitetinin yüksəlməsinə səbəb oldu. Artıq əminliklə demək olar ki, azərbaycançılıq ideologiyası ölkəmizdə kütləvi şüurun transformasiyasında əhəmiyyətli rol oynadı və firavan gələcək namına politetik coğrafiyanı vahid sosial-siyasi məkana çevirdi. Azərbaycançılıq ideologiyası cəmiyyətdə perspektiv inkişaf vektorları haqqında düşünmək və ümumi mənafe namına birgə hərəkət etmək vərdişləri yaradı. Beləliklə də, aydın olur ki, azərbaycançılıq ideologiyası xalqımızın kütləvi siyasi şüur, kütləvi siyasi mədəniyyət və kütləvi siyasi davranış kimi sosial-tarixi və siyasi faktorlara sahib olmasını şərtləndirdi, həmçinin uğurlu transformasiya prosesinə təkan verdi.

Ulu öndər Heydər Əliyev daim vurğulayırdı ki, azərbaycançılıq ideologiyası real müstəqilliyə nail olmaq, vahid, bölünməz Azərbaycan qoruyub saxlamaq və möhkəmləndirmək üçün vasitədir. Heydər Əliyevin fəlsəfi baxışlarına görə, azərbaycançılıq milli mənsəbiyyəti, milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, onların ümumbəxəri dəyərlərlə sintezindən, onlara inteqrasiyasından bəhrələnmək deməkdir. Xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini həm müdafiə etməyi, həm də qoruyub saxlamağı bacaran, dövlətlə vətəndaşların mənafeyini üzvi şəkildə birləşdirən azərbaycançılıq ideologiyası ölkədə vətəndaş birliyi və vahid səs üçün uğurlu təməldir. "Hər bir insan üçün milli mənsəbiyyəti oturan qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!" deyən Heydər Əliyev dihhəsi azərbaycançılığı milli ideologiyaya çevirməklə cəmiyyətin həmrəylik və bütövlüyünə, mənafe birliyinə nail olmuşdur [5].

Azərbaycançılıq ideologiyası dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşməsinə şərtləndirən tarixi-siyasi amillərin təsnifatını, xarıçda yaşayan soydaşlarımızın hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində dövlətin qarşısında duran vəzifələri, onların Azərbaycana münasibətdə üzərinə düşən mənəvi öhdəlikləri, habelə azərbaycanlı anlayışının sosial-fəlsəfi məzmununu müəyyənləşdirən konsepsiyadır. Azərbaycançılıq milliyyətindən asılı olmayaraq, özünü azərbaycanlı sayan vətəndaşların həmrəyliyi üçün möhkəm istinad mənbəyi, ideoloji bünövrədir. Bu ideologiyanın pozitiv xarakteri həm də bütün dünyaya səpələnmiş 50 milyondan artıq azərbaycanlım vahid ideallar namına səfərbər etmək qüdrəti ilə müəyyən olunur. Milli-mənəvi, islami-əxlaq, dünyəvi-humanitar dəyərləri, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin dialoquna, türkçülük və avropaçılıq meyillərinə, tarixi təkamülə vərslik və tərəqqiçiliyi, ünsiyyət birliyini ahəngdar şəkildə ehtiva edən azərbaycançılıq ideologiyası məhz buna görə də müxtəlif coğrafi regionlarda, sosial-siyasi sistemlərdə, mədəni mühitlərdə formalaşmış diasporamız üçün cəlbədsədir.

Azərbaycançılıq şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri də milli ənənədir. Milli düşüncə sisteminin genetik qaynağı olan azərbaycançılığın inkişaf stimulyatoru da məhz ənənədir. Ənənə uzun əsrlərin sınağından keçərək tarixi təcrübəni yığır, xalqın müdriçliyi, onun mənəvi mədəniyyəti və s. amillər bu anlayışda ifadə olunur. O, keçmişlə gələcəyi əlaqələndirir, etno-kulturoloji mövcudluğu toplayır. Bu ənənələr xalqın keçdiyi zəngin tarixi yola mütərəqqi yaşam təcrübəsini özündə qoruyub saxlayır. Deməli, azərbaycançılıq ideologiyası həm də xalqın tarixən tapındığı ənənələrini mütərəqqi şəkildə gələcək nəsillərə ötürən mənəvi körpüdür. Azərbaycançılığın gücü, eyni zamanda, fərdi maraq və meyilləri dövlət siyasəti ilə birləşdirənək, xalqın milli-mədəni birliyini qoruyub saxlamaq imkanları ilə ölçülür [6].

Dövlətçilik həsslərinə malik olmayan xalq milli dövlətini inkişaf etdirə bilməz. Bu mənada, azərbaycançılıq ideologiyası milləti, xalqı, dövləti qalban sevməyi, onun namına yorulmadan çalışmağı bütün mahiyyəti ilə təşviq edir. Xalqın milli varlığını ifadə edən rəmzlərə, adət-ənənələrə, ali mənəvi dəyərlərə yüksək sədəqət, ana dilinə məhəbbət, başqarı ideallara hörmət azərbaycançılığın milli mahiyyətini açmaqla yanaşı, onun humanist səciyyə daşıdığını göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hacıyeva V. Siyasi orqanizm: elementlər, əlaqələr, proseslər. Bakı: Elm, 2008, 234 s.
2. Политическое теория и политическая практика: Словарь-справочник. Москва, 1994, 292 с.
3. Мухаев Р.Т. Политология. Москва: Проспект, 2010, 412 с.
4. Артемов О.П. Политическая социология. Москва: Логос, 2003, 187 с.
5. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2020/may/708966.htm>
6. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/may/175824.htm>

Bakı Slavyan Universiteti
E-mail: vuqarreimzade@mail.ru

Vugar Rahimzadeh

HEYDAR ALIYEV AND THE IDEOLOGY OF AZERBAIJANISM

Ideology is a system of views that includes traditions, way of life, the form of life, and people's activities. It raises people's daily consciousness to the theoretical and conceptual level, realizing the close association of a social group with its fellow countrymen on the way to development. The ideology of Azerbaijanism ensured national harmony in the country and ensured peaceful coexistence among confessions and ethnic groups. The ideology of Azerbaijanism reflects the united polyethnic nation's shared interests in establishing Azerbaijani statehood, the goals of struggle for the development of democracy, the market economy, and social life.

Keywords: *Azerbaijanism, ideology, society, Azerbaijan, Heydar Aliyev, democracy, political system.*

Вугар Рахимзаде

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ИДЕОЛОГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСТВА

Идеология – это система взглядов, охватывающая обычаи и традиции, образ жизни и занятия нации. Она, elevating повседневное сознание людей на теоретический и концептуальный уровень, обеспечивает их тесную интеграцию с другими соотечественниками на пути перспективного развития общества, к которому они принадлежат. Идеология азербайджанства, прежде всего, обеспечивала национальное согласие в стране, а также мирное сосуществование религий и этносов. Идеология азербайджанства отражает общие интересы единой полиэтнической нации в становлении азербайджанской государственности, цели борьбы за развитие демократии, рыночной экономики и общественной жизни.

Ключевые слова: *азербайджанство, идеология, общество, Азербайджан, Гейдар Алиев, демократия, политическая система.*

(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 17.01.2021

Son variant 05.02.2021